

MIROSLAV MARCELLI:**Mesto vo filozofii**

Bratislava: Kalligram 2011, 188 s.

V roku 2008 Miroslav Marcelli publikoval knihu s názvom *Filozofi v meste*. Jej názov je presný, pretože ústrednou témou Marcelliho filozofického písania bola interpretácia vzťahu filozofie a mesta, presnejšie, všímal si, ako sa mesto premietalo do filozofického myslenia. Keďže Marcelli je vynikajúcim historikom filozofie, nezaujímal ho všeobecné (reálne a možné) vzťahy medzi mestom ako podnetom a filozofiou ako reakciou. Naopak, vybral si niekoľko filozofov z dávnej a nedávnej minulosti a podrobnou filozofickou interpretáciou sa pokúsil ukázať, ako bolo mesto prítomné v tom či onom štýle, ako priamo alebo nepriamo vstupovalo do filozofického myslenia.

S odstupom času možno konštatovať, že táto kniha bola na naše pomery úspešným vydavateľským počinom, o čom svedčí aj fakt, že už v roku 2009 vyšlo druhé vydanie, čo v slovenských pomeroch možno bez diskusie považovať za kultúrnu a vedeckú udalosť.

Po troch rokoch Marcelli publikuje knihu s názvom *Mesto vo filozofii*, pričom názov knihy ohlasuje nielen tému, ale aj určitú súvislosť s prvou knihou o filozofii a meste. Táto súvislosť sa odkryje čitateľovi hneď na prvých stránkach, pretože opäť je v hre mesto a opäť je reč o tom, ako sa filozofické myslenie s mestom vyrovnávalo.

Kniha je rozdelená do troch relatívne samostatných častí: *Zakladatelia*, *Obnovovatelia*, *Inžinieri*. Prvá časť je venovaná založeniu mesta a tento jedinečný akt v živote každého veľkého mesta je zachytený v mnohých mýtoch, legendách či povestiach. Marcelli o tomto fakte dobre vie, preto sa v prvej kapitole venuje interpretácii mýtu o založení Ríma, teda mesta, „ktoré svoje meno, svoj počiatok i svoju večnosť rado odvodzuje z príbehu o zakladateľovi a prvom kráľovi“ (s. 16). Tento príbeh sa začína pripomenutím vlády kráľa Numitora. Jeho mladší brat Amulius ho zvrhol násilím z trónu, ujal sa vlády a zo strachu, aby sa na trón nedostala Numitorova dcéra Silvia, donútil ju, aby sa stala vestáľkou, teda doživotnou pannou. Ale človek mieni a Boh mení. V tomto prípade to bol Mars, ktorému sa Silvia zapáčila a v spánku sa jej „nebožsky“ zmocnil. Silvii sa narodili dvojčičky Romulus a Remus, čo však Amulius videl ako hrozbu, preto nakázal sluhovi, aby ich utopil v Tibere. Sluha nemal to svedomie urobiť tento ohavný čin, preto ich nechal na brehu Tiberu, kde ich našla vlčica Rea, ktorá ich pridávala až dovtedy, kým ich nenašiel pastier Faustulus. Dvojčatá sa náhodou od svojho deda dozvedeli o svojom pôvode a rozhodli sa zabiť Amulia, čo sa im podarilo. Na trón sa vrátil Numitor a tu sa podľa Marcelliho končí prvé dejstvo príbehu o založení mesta Rím.

Druhé dejstvo sa začína tým, že dvojčatá sa rozhodli založiť nové mesto. Uskutočnenie tohto zámeru ich však vyvolalo medzi nimi spor. Každý si bol totiž vedomý, že mesto môže byť pomenované len podľa jedného z nich, a preto čakali na znamenie. Mali ho zvestovať vtáky jasným signálom oznamujúcim, komu táto zakladateľská funkcia

pripadne. Znamenia prišli, lenže obidvaja si ich vyložili vo svoj prospech. Remus tvrdil, že vtáky videl prvý, Romulus tvrdil, že on videl viac vtákov než jeho brat, a preto má právo založiť mesto. Nečakal na bratov súhlas, zapriahol do pluhu bieleho býka a vyoral brázdu, nad ňou postavil nevysoký múr, akési mestské hradby. Remus sa bratovi vysmial, preskočil nízke hradby a Romulus ho zabil, pretože hradby mali chrániť obyvateľov mesta pred každým votrelcom, teda aj pred bratom nerešpektujúcim hranicu mesta.

Zabitím Remusa sa končí druhé dejstvo a tretie približuje budovanie a rast mesta. Do mesta prichádzali muži z okolitých osád a Romulus si rýchlo uvedomil, že pokiaľ sa má mesto úspešne rozvíjať, musia v ňom žiť aj ženy. Absenciu žien vyriešil svojsky, usporiadal slávnosť na počesť boha Neptúna Consa. Na oslavu prišli ľudia z okolia mesta, predovšetkým Sabini so ženami a dcérami, a uprostred slávnosti Romulovi muži násilím uniesli ženy a dcéry Sabinov do mesta a rýchlo sa s nimi oženili. Pokorení muži vyhlásili Romulovi vojnu a keď sa schyľovalo k boju, Sabinky sa vrhli medzi manželov a otcov, bratov, čím zabránili boju a dosiahli uzmierenie. Po smrti kráľa Sabinov sa Romulus stal ich panovníkom, čím si vlastne upevnil svoju moc a začal budovať veľké impérium. Po smrti sa Romulus stal bohom pod menom Quirinus a ako boh dohliadal na svoje mesto. Tak sa skončilo tretie dejstvo príbehu o založení večného mesta Ríma.

Nejde tu však len o prerozprávanie jedného mýtu o založení mesta. Marcellio ho využil na pomenovanie toho, bez čoho mesto nie je a nemôže byť mestom. Podľa Marcellioho „Rím bol vlastne založený niekoľkokrát“ (s. 30). Na samom začiatku bol založený vtedy, keď Romulus vymedzil hranice mesta, druhýkrát vtedy, keď zabil Remusa, a tým vlastne stanovil prvý zákon, za porušenie ktorého bude potrestaný každý, kto ho poruší. Tretíkrát bol Rím založený vtedy, „keď Romulus otvoril mesto prílivu cudzincov“ (s. 31). Pre život mesta sú totiž nevyhnutné **priestor, zákon, sila a život**. Vytvoriť optimálne hranice, stanoviť dobré zákony, regulovať silu a zabezpečiť reprodukciu života – to sú témy priťahujúce nielen architektov, urbanistov, sociológov, ale aj filozofov.

Filozofi sa často pokúšali nájsť rovnováhu medzi spomínanými aspektmi a vytvárali projekt ideálneho mesta, obce. Jedným z prvých, čo sa touto otázkou systematicky zaoberali, bol Platón. Vedel, že pokiaľ má obec fungovať „normálne“, musí mať zákony odlišné od prírodných zákonov. Lenže prejavy ľúbostnej náklonnosti nie sú úplne v moci zákonov obce, preto je nevyhnutné hľadať také zákony, ktoré by nestáli v nezmieriteľnej opozícii proti zákonom prírody, ale ktoré by ich rozumne využívali vo všeobecný prospech obce. Hoci Platón vynaložil pri vytváraní ideálneho modelu obce veľa energie, jeho koncept si nezískal veľa sympatií, dokonca niektorí jeho kritici ho považujú za akýsi predobraz totalitnej spoločnosti.

Lenže ani táto zlá reputácia neodradila ďalších mysliteľov, ktorí sa zaoberali tvorbou ideálnych modelov. Jedným z nich je aj novoveký model Thomasa Mora. Na jednej strane bol dobrým pozorovateľom života svojej doby, vedel o chudobe, o nerovnosti bohatstva, o nespravodlivosti a o chorobách, ktoré sužovali najmä tých najchudobnejších obyvateľov. Preto vytvoril návrh obce, ktorá by sa dokázala vyrovnáť s týmito neduhmi. Svoje vízie umiestnil na ostrov Utópia, teda na miesto – ne-miesto, pretože toto miesto môžeme považovať za fikčný svet, fungujúci na báze imanentných zákonov.

Po Morovi sa pomaly, ale iste stali vízie rôznych nových zakladateľov takmer bežným javom novoveku. Čím viac ich vznikalo, tým však bolo jasnejšie aj to, že ich realizácia nie je možná, pretože vždy narazili na konkrétne spoločensko-ekonomické a duchovné danosti Starého sveta, ktoré nebolo možné šmahom ruky zmiest' zo stola a začať budovať novú obec na zelenej lúke. A keď sa ukázalo, že tieto vízie sa nedajú uskutočniť ani na skutočnej zelenej lúke Nového sveta, postupne na scénu prichádzajú iní vizionári, ktorých Marcelli označil slovom „obnovovatelia“.

Medzi najvýznamnejších obnovovateľov patrí ženevský mysliteľ Jean-Jacques Rousseau. Svoj pokus obnovy chcel založiť na návrate k mestskej obci, jeho vzorom bola starogrécka Sparta a jej tvorca Lykurg. Podľa Rousseaua práva suveréna, teda občana, môžu byť vykonávané len v malom spoločenstve, akým je mestská obec, ktorá nemôže byť podrobená väčšiemu celku, napríklad štátu. Ďalej Rousseau požadoval oddelenie zákonodarcov od vládcov, pretože jedna vec je zriadenie, a druhá vec je správa obce. „Rousseau sa vo svojej teórii štátu pokúša o sprostredkovanie medzi idealizovanou minulosťou komunitného spoločenstva a možnou budúcnosťou, ktorá by bola návratom k obci, a pritom by niesla znaky štátneho zriadenia. Z tohto mediátorského postavenia vyplývajú početné paradoxy jeho podujatia: Keď skúma prítomnosť, ustavične osciluje medzi minulosťou a prítomnosťou; keď sa zaoberá štátnym zriadením, vracia sa k obci; keď hovorí o základnej zmluve, plynulo prechádza k postavám zakladateľov. Uvedomuje si, že ak táto možnosť má stať skutočnosťou, musí sa práve v rozmeroch štátu zopakovať akt, ktorého pôvodnú historickú jedinečnosť treba premeniť na univerzálne princípy konštituovania politického telesa“ (s. 83 – 84). Netreba pripomínať, že tento projekt bol odsúdený na neúspech, podobne, ako boli neúspešné aj ďalšie projekty obnovy, ktoré vypracovali traja Angličania: Augustus Welby Northmore Pugin, John Ruskin a William Morris. Prvý patrí k najvýraznejším predstaviteľom anglickej novogotiky viktoriánskej éry a je autorom niekoľkých kníh, v ktorých vyzdvihuje estetické a kultúrne hodnoty stredovekej architektúry. Druhý vyšiel z filozofie umenia, cez estetické hľadiská sa dostal do oblastí architektúry a na pozadí kritiky pomerov panujúcich v súdobých mestách sformuloval program, v ktorom sa prvky romantického obdivu k prírode a stredovekej kultúre kombinujú s myšlienkami sociálnej reformy. Tretí svoje umelecké a estetické sklony spojil so sociálnou kritikou a víziou obrody, čo ho napokon priviedlo k socialistickému hnutiu. Spájalo ich presvedčenie o hlbokom úpadku dobového vkusu. Do veľkej miery mali pravdu, pretože odvrátenou stranou industrializácie bol nebyvalá nivelizácia umenia, a hlavne umeleckých prejavov. Situácia sa im zdala neznesiteľná, preto každý z nich navrhol projekt obnovy. Pugin ho založil na návrate ku gotike, Ruskin bol presvedčený, že hradbou proti nivelizácii umeleckých prejavov, ktoré sa vytratilí zo súdobej architektúry, hoci v minulosti sa hojne využívali, môže byť návrat k prírode. Morris zase videl východisko v ľudovom umení, konkrétne v umeleckom remesle, ktoré nespôsobuje odcudzenie výrobcu od výrobku. Samozrejme, ani jeden z týchto projektov neuspel, pretože uspieť nemohol. Umenie, a predovšetkým architektúra, lebo tá najviac zasahovala do života ľudí, sa muselo vyrovnávať so spomínanou nivelizáciou. A aj sa s ňou vyrovnalo, lenže celkom iným spôsobom, než ako si to predstavovali títo traja Angličania. Napríklad takým, aký sa po-

darilo presadiť parížskemu prefektovi George-Eugènovi Haussmanovi – človekovi s inžinierskym myslením. Haussmanovi sa podarilo presadiť zbúranie na svoju dobu veľkej časti Paríža, stredoveké uličky ustúpili veľkým bulvárom a Paríž získal novú tvár a stal sa benjaminovským hlavným mestom 19. storočia.

Haussmanovo prebudovanie Paríža poskytlo „možnosti pre nástup technického urbanizmu“ (s. 104), vďaka čomu sa k slovu dostávajú inžinieri. To, že dostali viac priestoru na tvorbu nových projektov mesta, nie je ani náhodné, ani to nie je výdobytok modernej doby. Stačí spomenúť Reného Descarta, ktorý projekt mesta považoval za dielo a vysoko si cenil mestá postavené podľa jedného staviteľa. Lenže industrializácia nielenže proklamovanú racionalitu odsunula na vedľajšiu koľaj, ale navyše vytvorila také štvrte v mestách, kde život bol jednoducho neznesiteľný. Neutešený stav týchto miest našiel svoju odozvu v dielach kritického realistu Charlesa Dickensa a neúprosne ho kritizoval aj Friedrich Engels. Nech to znie v súčasnosti akokoľvek kacírsky, jeho kritika bola presná a zakladala sa na dôvernej znalosti tak prostredia, ako aj príslušných štatistik a lekárskeho správ. Pokiaľ Engels referoval o danom stave, bol presný, problematickejšie už boli jeho návrhy na riešenie tejto situácie. Jednoducho bol presvedčený, že túto situáciu môže zmeniť len revolúcia, ktorej zasvätil celý svoj život.

Protí radikálnej revolučnej zmene celej spoločnosti môžeme postaviť revolúciu podľa plánov inžinierov. Za jej duchovného vodcu môžeme považovať Le Corbusiera. Jeho plán bol pomerne jednoduchý: Geometrizácia priestoru sa mala stať základom ozdravenia „chorého spoločenského tela“ (s. 128). Racionálne usporiadanie priestoru, dômyselná inžinierska konštrukcia mali byť prostriedkom prebudovania, či dokonca vybudovania nových miest alebo prinajmenšom nových mestských štvrtí. Tento projekt sa nezrealizoval bezo zvyšku, ale to, čo sa stihlo zrealizovať, sa o niekoľko desaťročí neskôr ukázalo ako rovnako beznádejné.

Hoci moderné sídliská ľuďom ponúkali štandardizované byty, vodu, vzduch, teplo, teda všetko, čo je nevyhnutné na normálny život, po čase začali chradnúť. Modernistické sídliská začali bohatší obyvatelia opúšťať, ulice zaplavovali smeti, fasády domov chátrali, v uliciach začala narastať kriminalita a túto situáciu bolo treba radikálne riešiť. Jeden zo spôsobov riešenia spočíval v demolácii celého komplexu. Na jeho troskách vyrástli nové domy v duchu požiadaviek doby. Podľa Marcelliho to bolo postmoderné riešenie problému a jeho konkurentom bolo druhé riešenie, ktoré čiastočne tiež spočívalo na deštrukcii pôvodného projektu. Obyvatelia sídlisk si začali individuálne prerábať svoje byty podľa svojich predstáv a vkusu. Pôvodný racionálny projekt inžiniera stovky domácich majstrov úplne pozmenili, a tým dokázali, že sídlo nie je strnulé a jednorazové usporiadanie, ale živý organizmus. Takto začali mesto vnímať vitalisti, ktorí pripodobňovali mesto k organizmu, rastline a zdôrazňovali jeho „koreňové“ alebo rizomatické usporiadanie. Vitalisti netvorili ucelenú skupinu, prúd či školu. Išlo o mnohé, voľne na seba nadväzujúce, vzájomne sa dopĺňajúce, ale aj jemne si odporujúce iniciatívy. Na menách nezáleží, dôležitý je fakt, že vitalisti umožnili predchádzajúcim inžinierskym projektom adaptovať sa na nové podmienky, takže vlastne dokázali prežiť.

Čo povedať na záver? Zaiste, mohol by som kvetnato písať o tom, že kniha Miroslava Marcelliho sa dobre číta, že jej autor odkryl nový tematický horizont, že jeho štýl je brilantný. Napriek tomu, že tieto charakteristiky sú pravdivé, rád by som pozornosť čitateľa upriamil na niečo, čo považujem v Marcelliho knihe za mimoriadne dôležité: na expanziu filozofického myslenia do priestoru, kde nadviazalo plodný dialóg s inými oblasťami intelektuálnej tvorby, čiže s históriou a architektúrou. Ako filozof vidím výhody plynúce z tohto dialógu pre filozofiu už teraz, ako čitateľ dúfam, že za krátky čas sa odhalia aj výhody plynúce pre architektúru, pretože v súčasnosti sa mi zdá, že spomedzi všetkých druhov umenia (hoci celú architektúru nemôžeme začleniť do kategórie umenia) práve architektúra hľadá možnosti spolupráce s filozofiou.

Peter Michalovič

prof. PhDr. Peter Michalovič, PhD.
Katedra estetiky FiF UK
Gondova 2
P. O. Box 32
814 66 Bratislava 1
SR
e-mail: michalovic@fphil.uniba.sk